

Könyvszemle

SIPOS JÚLIA GONDOZÁSÁBAN

A MAGYAR TURANIZMUS TÖRTÉNETE

Ablonczy Balázs könyve rég várt adóssága a magyar tudományosságnak egy sokakat foglalkoztató, a mai magyar szellemi életben szélsőséges reakciókat kiváltó kérdésre vagy inkább kérdéskörre: a turanizmusra. A két világháború közötti magyar társadalom, politika- és szellemtörténet avatott szakértője, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar oktatója, a Trianon Lendület Kutatócsoport vezetője, a párizsi Magyar Intézet korábbi igazgatója számos fontos tanulmány és monográfia után ezúttal a magyar szellemtörténet olyan sokdimenziós, sokszereplős kérdését feszegeti, mely egyszerre kapcsolódik a 19–21. századi honi történelemhez, fontos politikai, számos orientalisztikai és magyar őstörténeti vonatkozással bír.

Ablonczy művének értékét az is növeli, hogy a turanizmust nagyon kevés munka vizsgálta összefoglaló és tudományos igényűen, s ezek közül alig került egyik-másik kiadásra. A később színháztörténészként nevet szerző Staud Géza *Orientalizmus a magyar romantikában* című könyve az üdítő kivételek közé tartozik. A másik fontos munka, mely fontos előzményként megemlíthető, Farkas Ildikó japanista-történész doktori disszertációja a turanizmusról, ám végtelen sajnálatunkra Farkas Ildikó teljes disszertációja sosem jelent meg könyv formájában. Rajtuk kívül Vásáry István, Dobrovits Mihály, Seres István, Sándor Klára, Fodor Gábor pedig a magyar turanizmus egyes szerzőiről, műveiről, kulturális háttéréről publikáltak. Azt mindenképpen meg kell jegyezni, hogy (az egyébként színháztörténész) Staudot leszámítva az összes hazai kutató, aki valaha is a turanizmus kérdését vizsgálta részben vagy egészen, többnyire orientalista (turkológiai, iranisztikai) végzettséggel tette, miközben a turanizmus messze több orientalisztikai csodabogarak, műkedvelő botcsinálta szerzők mozgalmánál, és meglehetősen erős magyar szellemtörténeti és olykor politikai háttérrel rendelkezik. A turanizmus magyar társadalom- és eszmetörténeti vizsgálatára Ablonczy könyve előtt egyáltalán nem került sor.

Mindezek fényében Ablonczy alig támaszkodhatott komoly előzményekre műve megírásakor, és kötetében számos eddig nem ismert levéltári forrást, hobbitörténészként ténykedő turanista lovagok levéltárak mélyéről előbányászott megsárgult iratait idézi.

Jelen sorok írója teljesen egyetért Ablonczyval abban, hogy a turanizmus egyszerre volt tudományos és politikai célokra használt nézetrendszer. A turanizmus korai korszakában olyan tudományos nézetként írható le, mely a magyarság keleti származását illetően tett megállapításokat. Mivel Ázsia meglehetősen tarka etnikai csoportjainak ismerete meglehetősen hézagos volt a 19. század derekáig a nyugati világban, emiatt a turanizmus – korai, Max Müller-féle felfogásában legalábbis – nem volt más, mint összefoglaló elnevezés mindenkire Ázsiában, aki nem a sémi vagy az indoeurópai háttérrel rendelkező népek közé soroltatott (bár egyes lelkes korai magyar turanisták a perzsákat is a turáni népek közé sorolták a 19. század első felében). Ebből az aspektusból nézve Turán és a korai turanizmus definíciója a magyarság eredetére nézve most is helytálló, hiszen a magyar etnogenezisben szerepet játszó finnugor és nem finnugor (török és iráni eredetű) csoportok egykoron mind a turáni világ víziójába tartoztak.

Mindezek mellett arra is utalnunk kell, hogy a turanizmus egyben a magyar szellemi életben a 18. század végétől, a herderi jóslattól kezdve egyfajta útkeresésnek is felfogható. A szlávok tengerében élő magyarság gondolkodói egyszer csak komolyan rádöbbennek a magyarság egyedüllétére, a nyelvi, etnikai magány pedig kihatással van a gondolkodási paradigmákra. „Az egyedül vagyunk” érzése olykor felemelően heroikus, váteszi, biblikus párhuzamokat sugall már a 16. századtól kezdve, olykor azonban rokonok után kiált a 18. század végétől egyre fontosabb tényezővé váló kelet-európai nyelvi-etnikai identitások a magyarság számára közel sem optimistának tűnő rendszerében. A turanizmus tehát a magyarság keleti származásának további kutatását ösztönző ideológiaként is elkönnyelhető felelet, reakció a pánszlávizmusra.

Ablonczy könyvének első fejezete a turanizmus 19. század eleji kezdeteire és változataira koncentrálnak, akkurátusan és pontosan felvázolva a Turán-fogalom megszületésének, jelentésváltozásainak kontextusát. Az eredetileg az iráni kultúrából, Firdauszi halhatatlan eposzából, a *Sáhnáméból* vett Turán-fogalom mint a sztyeppe népek jelzője, valamint az irániak és a turániak szembenállásának mítosza a középkori turko-perzsa kultúrában *sine qua non* lett. Európában a 18. században lefordított Gházi Bahádúr Khán által írt *Sadzszara-i Turk* (A türkök családfája) című krónikája terjesztette el Turán fogalmát, melynek francia fordításai a 18–19. század fordulóján érték el a korabeli magyar nemesseget. Ismereteink szerint az ekkor élt Zalakapolcsi Domokos Dénes kéziratban maradt francia *Sadzszara-i Turk* kivonatolt magyarításában tűnik fel először a Turán elnevezés magyar nyelvterületen. Ezt követően az 1830-as években gyökerezik meg nyomtatott formában is, Kállay Ferenc, Pulszky Ferenc és Jerney János írásaiban.

Ablonczy pontos és precíz ennek a folyamatnak a felmutatásában, ugyanakkor talán kevésbé határozott abban, hogy rámutasson a „Turán nélküli magyar turanizmus” más szellemi gyökereire is. Egyfelől a magyar nemesség középkorból

megörökölt szkíta–hun–avar legendáira, melyek a turanizmus fontos előfutárai és azzal harmonizáló elemei. Hiányoljuk ugyanakkor Deguignes 1757-es meghatározó monográfiájának említését, elemzését (J. Deguignes *Histoire générale des Huns, des Turcs, des Mogols, et des autres Tartares occidentaux, &c. avant et depuis Jésus-Christ jusqu'à présent*), mely szintén lelkes követők egész sorára talált a magyar nemesi értelmiség írásaiban.

Ablonczy könyvének egyik legnagyobb erőssége, hogy képes rámutatni a magyar turanizmus alakváltozásaira, korszakokként más-más jelentésére. Így a 19. század első felének turanistái Jerney Jánostól Arany Jánosig alapvetően perzsabarát és közel sem törökbarát figurák voltak. A törökség iránti intenzívebb érdeklődés 1849 után indul meg turanista körökben, nem utolsósorban az odamenekült magyar forradalmárok befogadása és a mind bennünket, mind pedig a törököket fenyegető orosz terjeszkedés miatt fordul a magyar értelmiség szimpátiája a törökség felé. A török szimpátiában óriási szerepe van Vámbéry Árminnak, aki az ezerszer elcsépelet „ugor–török” háború egyik nagy résztvevője, sokszínű, eredeti, olykor azonban jogosan kritizálható tudományos életmű birtokosa.

Ablonczy remekül rekonstruálja az 1900 körüli magyar turanizmus meglehetősen heterogén társadalmi és kulturális hátterét. S mint kiderül, turanistának lenni 1918 előtt sikkes és nem utolsósorban jelentős anyagi haszonnal kecsegtető dolog volt; a német gyökerekkel rendelkező Paikert Alajos, az osztrák hátterű Klebelsberg Kunó, a zsidó származású Goldziher Ignác, Vámbéry Ármin, Chorin Ferenc, a karcagi Németh Gyula turkológus, az erdélyi Koós Károly, a magyar arisztokrácia liberális és konzervatív szárnyának vezetői, Károlyi Mihály, Tisza István, Apponyi Albert, Teleki Pál vagy éppen a bécsi *Deli Büzér* turanista klubot vezető Tallóczy Lajos egyként turanistának számítottak. Tudományos, politikai, gazdasági érdekek fonódtak itt össze, és a turanizmusra mint a magyar érdekeket a monarchián belül érvényesítő progresszív nemzeti-kulturális ideológiára tekintettek a huszadik század elején. A turanizmusban mint „magyar imperializmusban” hívó elit elsősorban a Balkánra, az Oszmán Birodalomra sőt még Oroszországra is potenciális lehetőségként tekintett, ahol a magyar gazdasági érdekeket „rokoni” alapon lehetne megalapozni, a „szeretet erejével” gyarmatosítani, s ahol Budapest lesz majdan az új Szamarkand, egyszersmind a Monarchia igazi központja Bécs lehanyatlásával. Igaz ugyan, hogy azért a tudós elit olykor morgott a túlságosan harsány mezei turanisták pontatlanságai miatt, s tudományosan nyilván recsegett-ropogott az egész turanista konstrukció, de épp Goldziher írta 1916 körül: „Budapesten minden a Keletről szól.” Márpedig ebből egy tekintélyes keletkutató sem maradhat ki holmi filológiai szórszálhasogatás okán. A nagy felbuzdulásnak a csúcspontja az 1910-ben megalakított Turáni Társaság lett Paikert vezetésével. Ablonczy kiválóan mutat rá, hogy a Turáni Társaság milyen aktív szerepet játszott a korabeli magyar szellemi életben és különösen a balkáni magyar politikában 1916 és 1918 között, bolgár, török és albán téren, akiket „turáni

alapon” rokonnak és persze a valóságban fontos politikai szövetségesnek is tartottak a korabeli magyar elit tagjai.

A honi turanizmus újabb periódusa, ezüstkora köszöntött be Trianon után. A nagyreményű tervek látványos összeomlása, a történelmi Magyarország megszűnése után Ablonczy egy merőben másfajta, traumatizált turanizmust rekonstruál, mely a „Nyugat által elárult” magyarokat a Nyugattól elfordulásra és a Keletben való vigaszra buzdítja, s ez az új turanizmus a turáni népek szövetségében bízva reméli az elvesztett területi és politikai nagyság visszaszerzését. Ablonczy számos epizódban mutatja be ezt a folyamatot, amely egyszersmind az 1918 előtti turanista mozgalom több ágra szakadását eredményezte. A Turáni Társaság már nélkülözte a magyar orientalistákat, s kiváltak belőle a radikális, szélsőjobboldali, olykor pedig megmosolyogtató csoportosulások is, mint a Turáni Egyistenhívők Egyháza, akik a Trianon után felvirágzó, sem a tudományhoz, sem a régi magyar eredetlegendákhoz nem kötődő sumer-, párthus-, japán–magyar áltudományos nézetek felkarolásában jeleskedtek (főleg Zajti Ferenc és követői). Ugyanakkor érdekes adalék a turanizmus és az építészet kapcsolata, ahol Ablonczy szerint talán a turanizmus egyetlen maradandó értéke fogható meg: Toroczkai Vigand Ede, Medgyaszay István és társaik a huszadik század első felében kialakult „turáni” építészetében. Ablonczy adatai azonban mégis azt sugallják, hogy a Horthy-korszak *mainstream* turanizmusa nagyobb részét vállalható országimázs célok szolgálataiba állt, amely a Trianon utáni Magyarország esetében méltánylandó tény. Ablonczy világosan rámutat, hogy a Paikert által vezetett Turáni Társaság meg tudta őrizni nagyobb részét politikai befolyását, és egészen 1945-ig volt valamelyes ráhatása a Horthy-kor kultúrdiplomáciájára a turáninak tartott népek, mint a törökök, finnek és észtek között.

A finnugor kérdés elemzése Ablonczy könyvében azért is fontos, mert ahogy szerzőnk rámutat, épp itt mutatkozik éles törés a Horthy-kor és az 1945, de főleg az 1948 utáni turanizmus felfogása között. 1948 után a magyar turanista egyesületeket betiltották, függetlenül attól, hogy azok a turanizmus mérsékeltebb vagy radikális szárnyához tartoztak. A magyar turanisták illegalitásba kényszerültek, de persze azért nem tűntek el teljesen. Ezzel párhuzamosan a magyar emigrációban megerősödött a radikális turanisták hangja és befolyása. Az 1945 előtti kurzusból egyedül a Horthy-kor által erősen pártolt finnugrisztika bármilyen (tudományos vagy amatőr) művelése maradt legális, miközben a turanizmusba tartozó más irányzatok nem kapták meg a hivatalos támogatást (ez nem jelenti természetesen a magyar turkológia, mongolisztika korabeli tudományos virágzását). Ahogyan Ablonczy rámutat, mindezek hatására a Kádár-korban, főleg a hetvenes évektől újjáéledő turanista csoportok élesen elutasították a finnugrisztika bármilyen ágát, azt amolyan „idegenszívű”, a magyarságra oktrojált hamis ideológiának tekintették.

A koronként sajátos alakváltozásokon átmenő magyar turanista ideológia ezen változata pedig már a jelenkorig ível, legitimációja a Kádár-korszak kultúrpo-

litikájától aligha választható el, arra adott reflexió. Jelenkori népszerűsége, a közbeszédben, internetes fórumokon felbukkanó turanista „igazságok” versus „akadémiai hazugságok” dichotómiája is mind a Kádár-korszak előbb említett turanistaellenes cenzúrájából fakad – megfűszerezve az áltudományos (sumer, pártus, etruszk stb.) nézetek sokaságával.

Ablonczy meglehetősen röviden tér ki a mai magyar turanizmusra és annak reneszánszára. Kitekintése csak néhány fontos, a mai magyar médiában szereplő csoportra és turanista érzelmű szereplőre terjed ki – a teljesség igénye nélkül. Az invenciózus szerző láthatóan óvatos a jelenkori fejlemények esetében. Emellett talán – ha csak röviden is – lehetett volna utalni a kortárs magyar turanizmushoz karakterében hasonló kelet-európai, posztszovjet mozgalmakra, melyek jobban segítik megérteni, hogy itt nem biztos, hogy egyedi magyar jelenségről van szó.

A szerző végkonklúziója szerint a turanizmus egyedül művészeti téren produkált maradandó értékeket, és ezzel nagyjából egyet is érthetünk, hiszen eltekintve korai 19. századi fázisától, amikor az első magyar turanisták tézisei a korabeli tudományos ismereteket tükrözték, a turanizmus csakhamar elavult, nyelvészeti, történeti tézisei gyorsan meghaladták és tarthatatlanná váltak. Ugyanakkor a szélsőségeitől megnyesett turanizmusnak volt pozitív hatása a magyar kultúr-diplomáciában és népi diplomáciában, ahogy arra Ablonczy több alkalommal is kitér. Másfelől azt is tegyük hozzá, hogy a turanista mozgalom mindig is igen tarka és heterogén volt, és számos turanista szerző életműve hordoz értékeket. Ha a „nagy igazság”, a „turáni gondolat szülte új magyar őstörténeti szintézis” nem is született, mert nem is születhetett meg az előbb említett tudományos zsákutca miatt, de azért számos, a turanizmus oltárán áldozó szerző például értékes néprajzi vagy nyelvészeti gyűjtéseket végzett, és gyakorta a kitűzött céltól teljesen eltérő, de értékes adalékokkal járult hozzá a korabeli magyar tudományosság valamely ágához (főleg a néprajzhoz).

Ablonczy Balázs kiváló könyve letehetetlen olvasmány, tartalmi érdekességei mellett stílusa is figyelemre méltó. Mintapéldája annak a nyugaton már elterjedt, de nálunk még csak az ajtón kopogtató tudományos, de laza stílusnak, hogy hogyan lehet szórakoztatóan, sok humorral, iróniával megírni egy mégoly kacska-ringós témát: a magyar turanizmus alakváltozásait.

(Ablonczy Balázs: Keletre, Magyar! A magyar turanizmus története. Budapest: Jaffa Kiadó, 2016)

Sárközy Miklós

iranista, történész, tanszékvezető egyetemi docens
Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar

MAGYARORSZÁGI EGYETEMI TANÁROK ÉLETRAJZAI (1848–1944)

A társadalomtudományokban a pontos kézikönyvek alkalmasint a legfontosabb kutatási segédletek, összeállításukhoz kitartás, fegyelem és forráskritikai felkészültség szükséges. Talán ez az egyik oka, hogy az archontológiát kevesen művelik, s akik mégis, azok neve a szakmában közismert. „A Szinnyei” hivatkozás a humán tudományok kutatói számára egyértelműen Szinnyei József 1891–1914 között megjelent *Magyar írók élete és munkái* című, 14 kötetes lexikonját jelenti. Könnyen azonosítható Bölöny József neve is fő műve, az 1977–2004 között ötször kiadott *Magyarország kormányai* című munkája alapján (a legutóbbi Hubai László társszerkesztővel). A történelem segédtudományaként számon tartott archontológia szakértői közül a szélesebb olvasóközönség is ismerheti Fallenbüchl Zoltán (*Magyarország förméltóságai 1526–1848*; 1988) vagy Markó László (*A magyar állam förméltóságai*; 2000, 2006) nevét. Népszerűek az életrajzi lexikonok, a legismertebb *Magyar életrajzi lexikon* (1967–1994; főszerkesztő: Kenyeres Ágnes), illetve az *Új magyar életrajzi lexikon* (2001–2007; főszerkesztő: Markó László). A példaértékű gondossággal összeállított tematikus szakmunkákból tallózva kiemeljük a *Magyar múzeumi arcképcsarnok* (2002; főszerkesztő: Bodó Sándor – Viga Gyula), *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002* (2003; főszerkesztő: Glatz Ferenc), a *Magyar orvoséletrajzi lexikon* (2004; írta és összeállította: Kapronczay Károly) és a *Főkonzulok, követek és nagykövetek 1945–1990* (2015; szerkesztette: Baráth Magdolna – Gecsényi Lajos) adattárakat.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Történeti Szociológia Tanszékének gondozásában 2012-ben újraindult a *Történeti elitkutatások – Historical Elite Research* sorozat, amelynek első hét darabja 1990–1993 között látott napvilágot. A legutóbb megjelent 8., 9. és 10. kötetek a polgári korszak magyarországi egyetemi tanárainak archontológiai és prozopográfiai adatbázisa eddig sajtó alá rendezett biográfiáit tartalmazzák. Az 1848. április 11. és 1944. október 15. között működött 1044 egyetemi tanár életrajzi adattárának és életútleírásának grandiózus feladatát vállaló programvezető, Kovács I. Gábor azt a célt tűzte ki maga elé, hogy soha nem látott részletességgel világítja át a professzori pályaképeket. A *Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adattára 1848–1944* sorozat eddig megjelent három kötetét alapvetően ő írta és szerkesztette. Az első: *Diszkrimináció – emancipáció – asszimiláció – diszkrimináció. Zsidó és zsidó származású egyetemi tanárok* (2012); a második: *Hit – tudomány – közélet. A Debreceni Tudományegyetem Református Hittudományi Kara (1914–1950) professzorainak életrajzi adattára és életútleírása* (2014); a harmadik: *Sárospatak erőterében. A tiszáninneni származású református egyetemi tanárok életrajzi*

adattára és életútleírása (2016). Az első kötet címére egyesek talán felkapták a fejüket, de a meglepőnek tűnő csoportosítás kizárólag a felekezeti hovatartozásra mint rendezőelvre utal. A professzorok társadalmi helyzetét és a korabeli oktatásigazgatás vallási meghatározottságát tekintve ez feltétlenül indokolt. A szigorú iskolafenntartói szabályok idézték elő például a tanárok gyakori felekezetváltásait. Csak példaként említünk két akadémikust (akik egyébként nem lettek kinevezett egyetemi tanárok): az izraelita Ballagi Mór előbb evangélikus, majd református hitre tért át, s lett a budapesti református teológia egyik alapító és vezető tanára, Horváth Cyrill pedig cisztercita rendtagból vált reformátussá, hogy aztán nyugdíjazásakor rekatolizáljon. Nem véletlen, hogy a kultusztárca hivatalos nevében a vallásügy megelőzte a közoktatásügyet.

Az első kötet markánsan körülhatárolható személyi köre hatvanhét professzorra terjed ki. Ide tartoznak a születésüknél fogva izraelita vallásúak, köztük azok is, akik később más felekezetre vagy felekezeten kívüli státuszba tértek át, illetve akik a szülők korábbi áttérése miatt eleve más vallásba születtek. A második kötet jól lehatárolható (s az 1944-es időhatárt indokoltan meghaladó) tanintézeti keretét a Debreceni Egyetem megnyitásának 2014-ben ünnepeelt centenáriuma határozta meg: a könyv az évfordulót figyelembe véve jelent meg, húsz professzort – köztük egy 1947-ben kinevezettet is – tartalmazva. A harmadik kötet folytatta a református vonalat, de egyházkerületi származási oldalról, ebben tizenkilenc személy található. Összességében százöt életrajz látott eddig napvilágot (Soós Béla egyháztörténész a II. és III. kötetben egyaránt szerepel). A teljes vizsgált mintához képest ez még szerény, 10%-os arány, de arra mindenképpen alkalmas, hogy a sorozat jelentőségét alátámassza. A kálvinista mintaarány szintén alacsony: 1848–1944 között 183 református vallású professzor kapott katedrát, ehhez képest a II. és III. kötet egyelőre harmincnyolc személyt mutat be.

A polgári korszak 1044 professzorának fogalmi meghatározásakor a szerkesztő azon nyilvános rendkívüli és nyilvános rendes egyetemi tanárok sokaságát tekintette mintának, akiknek kinevezésére 1848 áprilisa és 1944 októbere között került sor, továbbá akiket 1848 áprilisa előtt neveztek ki, de ezt követően is működtek. Helyet kapott az őszirózsás forradalom alatt az egyetemi autonómia megkerülésével kinevezett, emiatt utóbb státuszától megfosztott hét professzor is (mint Jászi Oszkár vagy Varga Jenő), de nem tartoznak ide a Tanácsköztársaság alatt kinevezettek, mert nem voltak felesküdvé és beiktatva. Nem részei az 1044 fős listának az egyetemi magántanárok és a címzetes professzorok sem.

Az archontológiai összefoglaláson túlmutató prozopográfiai dokumentáció a családtörténet meghatározó adatait a dédszülőkig visszamenőleg tárja fel. Ezt követik az iskolák, külföldi ösztöndíjak és tudományos fokozatok, majd a fontosabb dátumokat napra pontosan jelölő életútleírás, végül a tudományos, szerkesztőségi, közéleti, egyházi szervezeti tagságok, politikai szerepek, kitüntetések és jövedelmi-vagyoni viszonyok. Terjedelmi okok miatt a három kötet szerkezete nem

teljesen egyforma. Az elsőből még hiányoznak a részletes életútleírások (igaz, ez a kötet címéből is kiderül); személyenkénti irodalomjegyzék pedig csak a második kötetben szerepel.

A kötetekben többféle kiegészítő szöveg olvasható. Ezek egyfelől a kutatás formai jegyeivel kapcsolatos bevezető, forrástani és módszertani közlemények. Másrészt – és ez mutatja a kutatás adatbázisokon túlmutató jelentőségét – a professzorok kinevezési gyakorlatáról, a professzorok rekrutációjának családtörténeti, generációs és iskoláztatási összefüggéseiről, a református egyházkerületekről, mint művelődési alakzatokról szóló áttekintő és elemző tanulmányok.

A Kovács I. Gábor vezetésével folyó grandiózus kutatás keretében elkészült köteteket – és a várható folytatásokat – a recenzens nyugodt szívvel ajánlja a neveléstörténet, a történeti szociológia, a vallás- és egyháztörténet művelőinek figyelmébe.

(Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adattára 1848–1944. Szerkesztette: Kovács I. Gábor. Összeállították: Kovács I. Gábor – Kiss Zsuzsanna – Takács Árpád [I. kötet], Kovács I. Gábor – Takács Árpád [II. és III. kötet] Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2012, 2014, 2016)

Bolvári-Takács Gábor

egyetemi tanár

Magyar Táncművészeti Egyetem

KRIMINOLÓGIA

Az ismertetésre kerülő könyv ezzel a rövid címmel jelent meg a Wolters Kluwer Kft. kiadásában. A cím egy meglehetősen vaskos mű fedőlapján szerepel, mint-hogy a könyv 1031 számozott oldalból áll. A mű négy szerkezeti egységből épül fel, amelyek szerkesztői az egyes részek sorrendjében: Borbíró Andrea, Kerezi Klára, Lévy Miklós és Gönczöl Katalin, a könyv főszerkesztője Borbíró Andrea. A kötet összesen harmincöt fejezetre tagolódik, huszonhét szerző tollából. Az iménti számokból rögtön kiviláglik, hogy hatalmas szerkesztői és főként főszerkesztői munkára volt szükség a sokszerzős, nagyszabású kiadvány összeállításához. Elöljáróban kijelenthetjük: remekül sikerült. Egységes szerkezettel, nyelvezettel, világos fogalmazásmóddal tartalmazza a benne foglalt ismeretanyagot. A szerkesztők és a szerzők a magyar kriminológusok több nemzedékét képviselik, mindannyian az adott szakterületen elismert kutatók, egyetemi oktatók, illetve professor emeritusok. A kötet létrehozásához nélkülözhetetlenek tekinthető az a tudásbázis, amelyet képviselnek. Az építő munka már hosszú ideje elkezdődött, amelynek fontos állomása volt a Kriminológia mesterszak megindítása, melyre az országban elsőként az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán került sor a 2011/12-es tanévben.

A kriminológusképzés képzési igényeinek kiszolgálása miatt okvetlenül szükség volt egy hazai szakkönyvre, amelynek megírása során immár támaszkodni lehetett a mintegy fél évtizedes időszak tapasztalataira is. A Gönczöl Katalin–Kerezi Klára–Korinek László–Lévy Miklós szerkesztésében, a Complex Kiadó gondozásában 2006-ban megjelent *Kriminológia – Szakkriminológia* című könyv elsősorban a jogászképzés igényeinek való megfelelés érdekében íródott, bár emellett más szakokon is támaszkodtak rá, ahol kriminológiát, illetve a bűnözés kérdéskörével, a bűnelkövetőkkel való bánásmóddal és a bűnmegelőzéssel kapcsolatos ismereteket oktatnak. Többek között a különféle szociális szakokon és a Rendőrtiszti Főiskolán (illetve a jogutód Nemzeti Közszerződési Egyetem Rendészettudományi Karán) is használatos volt az oktatásban. Az elmúlt évtized azonban jelentős változásokat hozott a világban és természetesen a kriminológia tudományában is. A diszciplína hazai továbbfejlődésének elősegítése és a kriminológia egyetemi oktatásának érdekében tehát abszolút időszerű volt a könyv megjelentetése. Érdekes módon a könyvnek nincs előszava, amely mögött nyilván tudatos szerkesztői döntés húzódik meg. A tulajdonképpeni rövid ismertető a kötet hátlapján szerepel. Ehelyütt a találunk egy definíciót, mely szerint a „kriminológia olyan dinamikusan fejlődő ismeretanyag, amely hagyományosan a jogtudomány, a társadalomtudományok és a pszichológia fogalmait és módszer-

tanát sajátosan ötvözve létrehozta a társadalmi deviancia, ezen belül különösen a bűnözést elemző tudományt”. A kötet szerzői a kriminológia történeti és kortárs ismeretanyagának szakszerű, de közérthető bemutatására vállalkoztak. Célközönségként alapvetően a felsőoktatási hallgatókat jelölték meg. Emellett a társadalomtudományok iránt érdeklődő közönséget is megszólítják, akiket interdiszciplináris párbeszédre hívnak fel. Műfaját tekintve a benne foglalt ismeretanyag feldolgozásának mikéntje alapján tudományos szakkönyv, amely egyúttal felsőoktatási tankönyvként hasznosítható mindenhol, ahol kriminológiát oktatnak.

A könyv I. része a „Kriminológiaelmélet: bűnözésmagyarázatok” címet viseli. Az első fejezetet a kötet főszerkesztője írta *Problémafelvetés: mivel foglalkozik a kriminológia?* címmel. Ennek a fejezetnek különösen nagy a jelentősége a kötet egésze szempontjából, mivel annak bevezetőjeként szolgál, megvilágítja a kriminológia legfontosabb tudományelméleti jellemzőit és vizsgálati területeit. Edwin H. Sutherland mára klasszikussá vált definíciójából kiindulva bemutatja a kriminológia fogalmát, a kriminológiai gondolkodás kereteit, mellyel összefüggésben szót ejt a kriminológia differenciálódásáról, minthogy a kortárs kriminológiát zavarba ejtő sokszínűség jellemzi a legalapvetőbb kérdésekben is. Áttekinti a kriminológia négy meghatározó tudományos paradigmájának (így a [neo]klasszikus, pozitivista, interakcionista, valamint a kritikai) főbb jellemzőit, valamint a kortárs kriminológia tárgyát és vizsgálati területeit. A bűnözés kriminológiai vizsgálata körében különösen hasznos, hogy a szerző táblázatba foglalja a könyvben tárgyalt kriminológiai elméletcsoportok főbb jellemzőit, amelyek segítik az I. rész további fejezeteiben történő eligazodást. Megjelenési idejük és az egyes kriminológia paradigmákhoz való viszonyuk alapján ugyancsak táblázatban rendszerezi azokat a kriminológiai elméleteket, amelyekkel a könyv a továbbiakban foglalkozik. A szerző a fejezetben röviden áttekinti a bűnözésre adott társadalmi és intézményes reakciók kérdéskörét, amely a kriminológia másik nagy vizsgálódási területe. Ezzel a könyv IV. része foglalkozik részletesen. Az első fejezet áttekintését mindenképp az olvasó figyelmébe ajánlom, akkor is, ha csak egy konkrét kérdésre, illetve egy adott fejezetre kíváncsi, mert ez nagymértékben segíti a tájékozódást és a megértést. A könyv I. részének további fejezetei részletesen tárgyalják a kriminológiai gondolkodás kezdeteit (Inzelt Éva), majd a biológiai és pszichológiai bűnözésmagyarázatokat (Szabó Judit), a deviancia, anómia és feszültség elméleteit (Gönczöl Katalin), a kultúra és társas interakciók körébe sorolt elméleteket (Borbíró Andrea és Győry Csaba), a címkézéseméleteket (Győry Csaba), a kontrollélméleteket (Győry Csaba), a radikális kritikai irányzatokat (Vig Dávid), a realista kriminológiai irányzatokat (Borbíró Andrea), valamint a környezeti kriminológiát (Podoletz Léna). A szerzők az egyes elméletek, magyarázómodellek ismertetése során az adott elmélet alátámasztására szolgáló empirikus vizsgálatokra is utalnak, amely elválaszthatatlanul fontos az értékelés szempontjából. Az I. rész utolsó fejezetében Lévay Miklós a magyar kriminoló-

gia jellemzőit veszi számba a reformkortól egészen napjainkig. Indokolása szerint főként azért célszerű önálló fejezetben áttekinteni a magyar kriminológia történetét, mert a diszciplína fejlődése hazánkban jóval erősebben kötődött a politikai viszonyokhoz, mint a nyugati országok és a számos más, diktatórikus viszonyoktól mentes országok kriminológiája. Különösen értékesnek tartom, hogy a szerző az 1989–90-es rendszerváltást követő magyar kriminológia leglényegesebb fejleményeit is tárgyalja, valamint a fejezet végén a korszak értékelésére is vállalkozik. Ennek utolsó sorát emelem ki, mely szerint a „kriminológus mesterképzés megalapításával a magyar kriminológia követi a jelenkori kriminológia tudományában élen járó országokat” (297).

A könyv II. részét Kerezi Klára szerkesztette, és „A bűnözés megismerése” címet viseli. Terjedelem tekintetében ez a rész a könyv egytizedét teszi ki, és négy fejezetet foglal magában. A módszertan fontosságát aligha kell hangsúlyozni a bűnözés reáljelenségeivel foglalkozó tudomány esetében, így ennek a tankönyvi résznek is nagy jelentősége van. Nagy Tibor bemutatja a bűnügyi statisztika sajátosságait, betekintést nyújt a magyarországi kriminálstatisztikai rendszerekbe, szót ejt a bűnügyi statisztika korlátairól, valamint a nemzetközi kriminálstatisztikai adatgyűjtésről is tájékoztatja az olvasót. A következő fejezetben Kerezi Klára és Gosztonyi Márton az empirikus kutatás módszertanával ismertet meg bennünket. Tisztázzák a társadalomkutatási kutatás alapfogalmait, betekintést nyújtanak a kriminológiai kutatások folyamataiba és módszereibe, a kriminálpolitika vizsgálatába, valamint a fejezet végén a kriminológiai vizsgálatok etikájára is kitérnek. Korinek László akadémikus a bűnözéstől való félelem, valamint a rejtett bűnözés problémakörével foglalkozik írásában. Virág György a bűnözés és a média kapcsolatában felmerülő kérdéseket vizsgálja, bemutatva a témával kapcsolatban külföldön és hazánkban született legfontosabb kutatási eredményeket.

A könyv III. része részletesen tárgyalja a kriminológiai szempontból legfontosabb bűncselekménytípusokat, az elkövetőkre vonatkozó ismereteket, valamint a kriminalitás lényeges tendenciáit. Érdemes kiemelni a Rosta Andrea által írt, vagyon elleni bűnözésről szóló fejezetet, amelyben a szerző a vagyon elleni bűncselekményeket kriminológiai szempontból tipizálja, így azokat a tipikus elkövetők oldaláról, az elkövetés mögötti okság oldaláról, a megszerzett javak és azok „cseréjének” módja szerint, valamint a szervezettség foka szerint is csoportosítja. Emellett jelentős terjedelmet szentel a vagyon elleni bűncselekményekkel kapcsolatos oksági értelmezéseknek. A III. rész következő fejezete *A fehérgalléros, gazdasági és korrupciós bűnözés* címet viseli, amelyből egyértelműen látszik, hogy szerzői – Győri Csaba és Inzelt Éva – egy rendkívül összetett problémakört járnak körül. Korunkban kiemelt jelentősége van az informatikai bűnözésnek, amelyről Parti Katalin és Kiss Tibor írásában a soron következő fejezetben olvashatunk. Lévay Miklós és Ritter Ildikó az alkoholfogyasztás, a kábítószer-probléma és a bűnözés összefüggéseiről értekeznek. A Virág György–Kulcsár Gabriella–

Rosta Andrea által írt következő fejezet az erőszakos bűnözés kérdésköréről szól, amelynek hallatlanul fontos alkotóeleme a családon belüli erőszakkal foglalkozó rész, valamint az iskolai erőszakkal, ezen belül az iskolai ámokfutással kapcsolatos rész Kulcsár Gabriella jóvoltából. A III. rész további fejezetei: *A szervezett bűnözés* (Tóth Mihály–Kőhalmi László), *A gyermek- és fiatalkori kriminalitás* (Csemáné Váradi Erika), a *Nemek és a bűnözés* (Vig Dávid), valamint a *Bűnismétlők és a bűnelkövetői karrier* (Kerezsi Klára), amely írások mind magas szintű és érdekesítő feldolgozásai az adott témának.

A IV. részről kijelenthető, hogy a könyv egyik legnagyobb újdonsága és értéke. Címe: „A bűnözés kontrollja: kriminálpolitika”, szerkesztője pedig Gönczöl Katalin. A 2006-os könyv *Kriminológia és bűnözés kontroll* címet viselő harmadik része Ligeti Katalinnak köszönhetően tartalmazott egy fejezetet a kriminálpolitikáról és a pönológiáról, azonban a mostani könyv jóval több fejezetben és nagy terjedelemben foglalkozik a kriminálpolitika tárgykörével. A hazai szakirodalomban mindeddig nem jelent meg hasonló összeállítás.

A 25. fejezetet – *A kriminálpolitika* – Borbíró Andrea írta, aki mondanivalóját – mint a kötet főszerkesztője – összekapcsolja az általa írt első fejezettel. Itt szintén egy nagyon összetett fejezetet találunk, amelyben a fogalmi kérésekről, a kriminálpolitika történeti modelljeiről, valamint a kortárs folyamatokról is tájékozódhatunk. A további fejezetek a kriminálpolitika nemzetközi kereteiről (Bárd Petra), a rendészet sajátosságairól és a különféle rendészeti modellekről (Finszter Géza), a bűnmegelőzésről (Borbíró Andrea), a viktimológiáról és az áldozatpolitikáról (Görgényi Ilona–Zséger Barbara), a gyűlölet-bűncselekmények elleni fellépésről (Bárd Petra), a fiatalkorúak büntetőpolitikájáról (Lévay Miklós), az alternatív szankciókról és a közösségben végrehajtott büntetésekről (Kerezsi Klára), a helyreállító igazságszolgáltatásról (Bárd Petra), a szabadságvesztésről és az elkövetők reintegrációjáról (Vig Dávid–Fliegauf Gergely), valamint a büntető igazságszolgáltatási rendszer hatékonyságának korlátairól (Farkas Ákos) szólnak.

A felsorolt címekből is látható, hogy hallatlanul érdekes témák várnak az olvasóra, de csak az elolvasás után válik nyilvánvalóvá, hogy mennyi felhalmozott tudás, és nem egy szerző esetében több évtizedes tapasztalat köszön vissza ezekből a fejezetekből. Természetes, hogy a könyv elolvasása után nemcsak a kriminológiáról, hanem művelői gondolkodásáról is kapunk egyfajta képet. A kritikai szemlélet egységesen jellemző a könyv szerzőire, folyamatosan reflektálnak az aktuálisan felmerülő kérdésekre, problémákra. Az olvasót gondolkodásra készítik, hiszen itt nincsenek előre legyártott, készen kapott válaszok. A könyv nem ígér könnyű időtöltést, hiszen egyáltalán nem könnyed témákról van szó benne. Ami bizonyos, hogy az elolvasása után az olvasó a kriminológia szellemi fősodrában találja magát, a klasszikusok mellett megismerheti a késő modernitás különféle irányzatait, a kortárs kriminológiát feszítő kérdéseket.

Az olvasó egy rendkívül információgazdag, olvasmányos, áttekinthető szerkezetű könyvet vehet kézbe. Az eligazodást, a megértést számos grafikon, ábra, kulcsszavak, példák, kitekintés segíti. A fejezetek végén a hivatkozott irodalom mellett további ajánlott irodalomra is felhívják a figyelmet. A könyv végén terjedelmes jogszabály- és dokumentumjegyzék, valamint név- és tárgymutató található. Az ismertetett tudományos szakkönyv mind terjedelmében, mind tartalmában kiemelkedő a hazai kriminológiai szakirodalomban. Fontos forrásul szolgálhat a bűnözéssel foglalkozó szakembereknek, de akár a téma iránt érdeklődő laikusok is hasznos ismereteket nyerhetnek belőle. A kötetet haszonnal forgathatják a leendő kriminológusok, jogászok, rendőrtisztek, illetve más szakok hallgatói, és a PhD-hallgatók is.

(Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Lévay Miklós szerkesztők: Kriminológia. Budapest: Wolters Kluwer Kft., 2016, 1031 o.)

Berei Róbert

PhD-hallgató

Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Kriminológiai Tanszék

HORTHY MIKLÓSRÓL EGY FRANCIA TÖRTÉNÉS SZEMÉVEL

A 2014-es francia kiadás után, 2017-ben magyarul is megjelent a Kossuth Kiadó gondozásában Catherine Horel Horthy Miklósról szóló életrajza.

Az elmúlt évtizedekben Horthy Miklós fontos szereplője volt a politikai, közéleti és a szakmai vitáknak. Születtek olyan életrajzok, amelyek egyoldalúan pozitívan, mások egyoldalúan negatívan ítélték meg a történelmi szerepét. Jelentek meg kiegyensúlyozottságra törekvő, Horthy tetteinek megértésére és nem a felmentésére vagy az elítélésére törekvő munkák is. Ide sorolható a Catherine Horel által írt életrajz is. Ezek a bevezető gondolatok elengedhetetlenek egy Horthy Miklósról szóló munka ismertetésekor, már csak azért is, mert egyrészt maga a szerző is hangsúlyt helyez arra, hogy bemutassa Horthy Miklós megítélésének változásait, ideértve annak a legaktuálisabb vonatkozásait, másrészt – már a kötet mottójával – állást is foglal Horthy Miklós megítélésével kapcsolatban. A mottó Ludwig Windisch-Graetz-től származik: „A történetírásnak az is feladata, hogy véget vessen a magyarok megalapozatlan Horthy-mítoszának.” A szerző tehát ezzel a mottóval kezdi munkáját, ezzel lehatárolva a könyv értelmezési lehetőségeit, így a munka funkciójává a Horthy-mítoszzal szembeni fellépés válik. Emiatt a mai közéleti és politikai vitákra adott reflexiónak tekinthető ez a szakkönyv. A kitűzött célt a szerző úgy oldotta meg, hogy eközben nem azonosul a szélsőségesen negatív Horthy Miklós értelmezésekkel, amelyeket szintén megalapozatlannak tekint. Catherine Horel Horthy-képe összességében inkább kritikus, azonban kiegyensúlyozottságra és megértésre törekvő.

A könyv három nagy egységre oszlik: A tengerész (1868–1918), A kormányzó (1919–1944) és A száműzött (1944–1957). Catherine Horel írta az első olyan tudományos igényességű, jegyzetekkel ellátott életrajzi nagymonográfiát, amely Horthy Miklós életének egészével foglalkozik. (Thomas Sakmyster monográfiája az 1918–1944 közötti időszakra koncentrálna.) A kötet arányaiból azonban látszik, hogy a hangsúly ebben az életrajzban is az 1919–1944 közötti időszakra helyeződik (202 oldal), míg az 1882 és 1918 közötti időszak, a haditengerészeti pályafutása 46 oldal, az emigráns évei, az 1944 és 1957 közötti periódus pedig 30 oldal terjedelmet kap. A Horthy Miklós utóéletéről és emlékezetéről szóló fejezet 20 oldal.

Az 1868 és 1918 közötti időszakot bemutató fejezetben a szerző időrendi sorrendben mutatja be Horthy karrierjének egyes állomásait, kiemelve például a világ körüli útját, illetve a szárnysegédi szolgálatát és az első világháború időszakát, tehát a csomópontokat, kitérve azok jelentőségére, képzettségének, tapasztalatainak és kapcsolati hálójának bővülésére. Nem feledkezik meg a szerző Horthy Miklós magánéletének alakulásáról sem, amely szintén jelentős hangsúlyt kap a

kötetben. A szerző az 1918-as összeomlás kapcsán hangsúlyozza a Monarchiával teljes mértékben azonosuló Horthy Miklós életpályáján belül ennek az időszaknak a kiemelt szerepét.

A könyv gerincét alkotó, az 1919 és 1944 közötti időszakot bemutató rész hét alfejezetre oszlik. *A gondviselés embere* című alfejezet – az 1918–1919-es eseményeket bemutató alfejezetet követően – a korszak elejét tárgyalja. Ebben a politikatörténet áttekintése során már kirajzolódik az államfői portré több eleme is, tehát – a kötet előszava után – részletesebb képet kap az olvasó arról, hogyan is látja, értékeli a szerző Horthy Miklós politikai szerepét. E portré egyik meghatározó eleme az antibolsevizmus, a másik az antiszemitizmus, amely összekapcsolódott az előzővel. Nagy hangsúlyt fektet a szerző a korabeli propaganda bemutatására a későbbi fejezetekben is, ami érthető, hiszen a kötet célja a mai – a két világháború közötti időszakból is táplálkozó – Horthy-mítosz megalapozatlanságának igazolása. *A kormányzó és a király: a restauráció kérdése* című alfejezet az 1921-es történéseket taglalja, összefoglalja a közismert eseményeket. Horthy szerepét illetően azt olvashatjuk, hogy a legitimisták és a szabad királyválasztók között őrlődik, majd amikor döntenie kellett a „személyes ambíciója, hiúsága és hatalomvágya” vált döntővé (114.). Ezzel Horel szerint Horthy meghozta „élete utolsó meghatározó döntését” (13.).

A harmadik alfejezetet követően megszakad a kronologikus tárgyalásmód, ugyanis két tematikus fejezet következik. *A Horthy-rendszer* című fejezet a Horthy-korszak egyes aspektusairól szól: például a társadalomról; a gazdaságról; a politikai rendszer jellegéről, a korszakot jellemző szimbolikus politikáról, főként az irredentizmusról; és a külpolitikáról. Horthy Miklósról viszonylag kevés szó esik ebben a fejezetben. Horthy élete mellett tehát hangsúlyos a korszak bemutatása is. Ez azonban úgy valósul meg (a kötetben máshol is), hogy Horthy Miklós több esetben is elveszik a köztörténetben, azaz az életrajz és a köztörténet nem minden esetben van egymással megfelelő arányban. Az ezt követő fejezet, *A kormányzó és az ő királysága* címmel, két témával foglalkozik: a Horthy családdal és Horthy Miklós – a szerző szóhasználata szerinti – „személyi kultuszával”. A kormányzói családról szóló rész a kötetnek a kormányzó magánéletére vonatkozó részét erősíti. Megismerhetjük a kormányzó napirendjét, feleségének szerepét (a férjére gyakorolt befolyását), a gyermekeiknek magánéletét és karrierjét, és Horthy István kapcsán az utódlás problematikáját. Az utódlás hátterében a kormányzó kora, a háborús nemzetközi körülmények és „a hatalom megőrzésének szándéka” húzódott meg a szerző szerint (192.), majd István halála „véget vet a dinasztia születésére vonatkozó számításoknak” (195.). A „személyi kultusz” esetében a szerző viszonyítási pontját a korabeli totalitárius rendszerek jelentik, így ebben a keretben elemzi a kultuszépítést szolgáló propaganda fontosabb megnyilvánulási formáit, kiemelve a fejezet végén a kormányzó hivatalos látogatásait és a külföldi vendégek fogadását, mint „a személyi kultusz megannyi ünnepi pillanatát” (212.).

A kronologikus tárgyalásmóddhoz az 1936 és 1944 közötti időszak bemutatásakor, a *Fogaskerekek között* című alfejezetben tér vissza a szerző. Az 1936 és 1942 közötti periódus áttekintése során, a köztörténetbe ágyazva a kormányzó jellemzésekor a hibáiról, a tétovázásáról, a határozatlanságáról olvashatunk, arról, hogy „rosszul választ meg embereket, ami idővel katasztrofálisnak bizonyul” (223.). A külpolitikai folyamatok bemutatásakor, ebben kitérve Horthy szerepére is, az ország mozgásterének szűkülését érzékeltetendő a szerző a „fogaskerekrendszer” kifejezést használja, amely „háborúba sodorja Magyarországot” (243.). Egyszerre jelenik meg az egyéni, a kormányzói felelősség és a nemzetközi erőviszonyok szerepe. A *végjáték* című, az 1944-es eseményekkel foglalkozó alfejezet jobban kiemeli a kormányzó szerepét, mint az előző. A kötelességtudata által motivált, az államfői hivataláról le nem mondó és a megszállás után „kétségbeesett” (265.) kormányzó portréja rajzolódik ki, aki – a szerző szerint – július elején „ébredt fel” (268.), és állította le a deportálásokat.

A szerző az 1944 őszi átállási kísérlet bemutatásáig – a római, vatikáni és párizsi levéltári kutatásait leszámítva – alapvetően ismert adatokat, tényeket foglal össze, elemez és mutat be olyan források alapján, amelyeket a történeti kutatások során más történészek már használtak. Az emigráció éveivel kapcsolatos ismereteinket Horel lisszaboni és berni kutatásai egészítik ki, és pontosítják több esetben is, például a Portugáliába költözés körülményeit.

Azt követően, hogy a rendszerváltozást követő időszakra koncentrálna, a *Horthy utóélete* című fejezetben a szerző bemutatja Horthy Miklós megítélését, Catherine Horel összegzi a könyvének lényegi üzenetét. Eszerint Horthy élete „győzelemnek álcázott bukások hosszú sorozata” volt (330.), amely értékelés összhangban van a kötet mottójával.

(Catherine Horel: Horthy. [History Könyvek sorozat] Budapest: Kossuth Kiadó, 2017, 384 o.)

Turbucz Dávid

PhD, tudományos munkatárs
MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

TRANSZGÉNIKUS NÖVÉNYEK

A szerző növénygenetikus és biotechnológus, a Szent István Egyetem mezőgazdasági biotechnológus magyar és angol mesterképzési szak alapító vezetője, a Növénytudományi Doktori Iskola alapítója, majd vezetője, az MTA rendes tagja. A könyvben – harmincéves oktatási és ötvenéves kutatási tapasztalatait felhasználva – közérthetően, de szakmailag korrekten mutatja be a transzgenikus vagy géntechnológiával módosított (GM) növényeket, és a világon termesztésbe került fajtákat, alkalmazásuk előnyeit és kockázatait.

Az emberiség a 20. században megismerte a földi élet információját hordozó molekulát (DNS), és képessé vált annak módosítására. Tudományos és gazdasági szempontból ez fordulópontra jelentett az emberi civilizáció jövőjét illetően, mert képessé váltunk arra, hogy a környező élővilág fajait – beleértve a növényfajokat és fajtákat is – mi magunk változtassuk meg, a saját igényeinknek megfelelően. El kell ismernünk, hogy a géntechnológia eszköztára, tudományos szempontból beláthatatlan lehetőségeket ad az emberiség kezébe.

Nem szabad azonban összetéveszteni a tudományos jelentőséget a géntechnológia e korai szakaszában előállított kereskedelmi termékek – a transzgenikus vagy géntechnológiával módosított fajták – gazdasági értékével. Ez a könyv a géntechnológia elméleti és módszertani alapjainak bemutatását követően, ezért a GM-fajtákkal, és azok termesztési tapasztalataival foglalkozik.

Az első transzgenikus növény harminc évvel ezelőtt 1982–83-ban állították elő. Tizenhárom évvel később, 1996-ban, az USA-ban köztermesztésbe kerültek a herbicidtoleráns és rovarrezisztens szója, gyapot, repce és kukorica GM-fajták.

Egy originális GM-növényfajta előállítása és globális védelme rendkívül drága. Ilyen befektetésre csak a nemzetközi cégek képesek. A GM-fajták nemesítése ezért a világon mindenhol vállalati kategória lett, elősegítve a globális GM-vetőmagipar kialakulását és megerősödését.

Ezek után nem meglepő, hogy az elmúlt harminc évben a géntechnológia vált a mezőgazdaság globalizációjának motorjává. A transzgenikus vagy géntechnológiával módosított fajták termőterülete folyamatosan növekedett a világon, és a 21. század első évtizedét követően elérte 180 millió hektárt.

Sajátossága a fejlődésnek, hogy az USA és az EU alapvetően eltérően ítéli meg a helyzetet. Az USA-ban húszéves múltja van a GM-fajták termesztésének. Ezzel szemben Európában a GM-fajták termesztése lényegében el sem kezdődött. A GM-termőterület 2015-ben is csak 116 ezer hektár volt, az USA 73,1 millió hektárához képest. Ez az óriási eltérés a GM-fajták termesztésének és felhasználásának kockázataival kapcsolatos alapvetően eltérő szemlélettel magyarázható.

Az engedélyezési eljárás az USA-ban – az EU-tól eltérően – a „lényegi azonosság elvén” alapul (substantial equivalence principle). A lényegi azonosság elve alkalmazásának magától értetődő következménye volt, hogy az USA-ban nem tettek különbséget a GM- és a hagyományos fajták termesztése, kereskedelme és felhasználhatósága (például élelmiszer) között. A hagyományos és GM-termékek probléma nélkül keveredhettek, a GMO-élelmiszert, takarmányt nem kell megkülönböztetni (jelölni), tehát lényegében azonosnak tekintik. Emiatt nem lehet vizsgálni a GMO-élelmiszerek esetleges káros egészségügyi következményeit sem. Végül, az USA Szenátusa 2016. július 8-án, 63:30 arányban megszavazta a GMO-k jelölését. Barack Obama elnök aláírását követően 2016 augusztusában a törvény életbe lépett. A legfontosabb indok az volt, hogy a fogyasztónak joga van megtudni, hogy az adott élelmiszer tartalmaz-e GMO-t, vagy GMO-mentes, függetlenül attól, hogy veszélyes-e, vagy sem.

Az engedélyezési eljárás az EU-ban – az USA-tól eltérően – az „elővigyázatosság elvén” alapul (precautionary principle). Az elővigyázatosság elve a lehetséges kockázatokból indul ki, függetlenül attól, hogy az bizonyítva van vagy nincs. Tehát az EU szemlélete szerint minden GMO veszélyes, és az előállítónak kell bizonyítania, hogy nem az. A GMO-termékeket emiatt az EU-ban jelölni kell. A hagyományos termékek esetében is jelölni kell azokat, amelyekben a GMO-eredetű összetevő meghaladja a 0,9%-ot.

Hazánkban, mióta belépett az EU-ba, lényegében – az alaptörvényben rögzített – moratórium van. A hazai moratórium mind tudományos, mind gazdasági szempontból jelenleg indokolt. Amennyiben a társadalom és a mezőgazdaság számára valóban hasznos és veszélytelen GM-fajták jelennek meg a kereskedelemben, akkor viszont szükség lesz a magyar Alaptörvény módosítására és a moratórium részleges vagy teljes feloldására.

Addig is fontos feladatunk, hogy folytassuk a növényi géntechnológiával kapcsolatos kutatást és oktatást, valamint szakemberképzést, hogy az elméleti és gyakorlati ismeretekben, technikákban az ország nemzetközi szinten maradjon, valamint képes legyen a társadalom számára már elfogadható géntechnológiák átvételére, alkalmazására és továbbfejlesztésére.

Ezt a célt kívánja szolgálni ez a könyv a GM-fajták szakmailag korrekt, a termesztés és fogyasztás előnyeinek és kockázatainak reális és valós bemutatásával. A cél elérése érdekében, a könyv I. és II. fejezetei – a földi élet információját hordozó molekula, a DNS felfedezésétől, szerkezetének és működésének megismerésétől kiindulva mutatják be az elmúlt hatvan év legfontosabb molekuláris genetikai, biológiai – zömében Nobel-díjas – eredményeit. Lényegében azt, hogyan működnek a földi élőlények, és milyen eredmények tették lehetővé a működés megismerését és megváltoztatását az ember által.

A III. fejezet részletezi azokat a molekuláris genetikai, géntechnológiai (beleértve a legújabb genom/gén-szerkesztést is) és hagyományos nemesítési módsze-

reket, amelyekkel előállítják a transzgénikus növényeket és GM-fajtákat. A IV. fejezet pedig bemutatja a GM-fajták termesztésének legfontosabb eredményeit, problémáit a világon, az USA-ban, az EU-ban és hazánkban. Az V. fejezet (herbicidtolerancia, rovar-, gomba-, baktérium- és vírusrezisztencia kialakítás), a VI. fejezet (sterilitás, virágszín, gyümölcserés stb. módosítás) és a VII. fejezet (vitamin-, keményítő-, olaj- stb. tartalom módosítása) mutatja be, a napjainkig termesztésbe került GM-fajtákat, azok molekuláris módosításának lényegét, termesztésük előnyeit és hátrányait. Végül az utolsó, a VIII. fejezet, a kockázatok különböző fajtái szerint (tudományos, genetikai, ökológiai, termesztési, fogyasztási, gazdasági és szociális) csoportosítva mutatja be a GM-fajtákkal kapcsolatos problémákat.

A hivatkozott forrásmunkák részben írott (128 db), részben elektronikus (78 db) elérhetőségét az *Irodalomjegyzék* tartalmazza. Számos további elektronikus hivatkozás a szövegben került feltüntetésre. A jobb megértést szolgálja a 233 színes ábra és 19 színes táblázat, valamint, a könyv végén több mint ötszáz, zömében új szakkifejezés magyarázata.

A fentiek miatt őszinte szívvel ajánlható a könyv egyetemi hallgatóknak, oktatóknak és kutatóknak, továbbá fiatal és idős szakembereknek, akik a 21. század elején érteni és tudni szeretnék a növényi géntechnológiával és a transzgénikus növényekkel és termesztésük tapasztalataival kapcsolatos valós, a problémákat sem elhallgató ismereteket.

A könyv az Agrofórum Kiadó gondozásában jelent meg, boltokban nem kapható, de *online* megvásárolható a kiadótól: <http://agroforum.hu/elofizetes/prof-heszy-laszlo-biotechnologia> (Heszy László: *Transzgénikus (GMO) növények – elmélet és gyakorlat*. Budapest: Agrofórum Kiadó, 2017).

Pauk János

az MTA doktora, egyetemi magántanár, tudományos igazgatóhelyettes
Gabonakutató Non-profit Kft., Szeged

KOMMUNIKÁCIÓS TEREK

A kötet a Doktoranduszok Országos Szövetsége Kommunikáció- és Médiatudományi Osztályának éves kiadványa, sorozatban a harmadik. Nincs központi téma, amely köré a tanulmányok szerveződnek, közös pontjuk az interdiszciplináris szemlélet és a kortárs jelenségek, több esetben a digitalizáció és a megváltozott médiafogyasztási szokásokra való reflexió.

Síklaki István *Önámítás és konfabuláció* című műhelybeszélgetésének szöveges változata azzal a megállapítással indul, miszerint ha információhiánnyal találkozunk, akkor ezt nem fogadjuk el, hanem kitalálunk egy olyan értelmezést, amely a hiányt kitöltve végül koherens egésszé áll össze. A tanulmány alapos áttekintést nyújt az önámítás és konfabuláció fogalmairól, többnyire pszichológiai kísérleteken keresztül. Végül rávilágít ezen jelenség énvédő szerepére, majd levonja a konklúziót, miszerint „az önámítás és konfabuláció az emberi gondolkodás, észlelés, és általában a kogníció természetes üzemmódja, hiszen mindig hiányos adatokból kell dolgozni”. A tanulmány megállapításai nem kizárólag a pszichológia számára lehetnek hasznosak, hanem általánosan a kommunikációkutatás számára is.

Korpics Mária műhelybeszélgetése (*A szakrális kommunikációról, egyénről és közösségről a zárandoklat kapcsán*) a szakrális kommunikáció kutatásának szembeötlő hiányára hívja fel a figyelmet, majd ezt a hiányt pótolva a zárandoklat jelenségén keresztül mutatja be saját kutatásának eredményeit. Munkája során elsősorban a kommunikáció participációs modelljére épít, és arra tesz kísérletet, hogy elemeire bontsa a szakrális kommunikáció jelenségét.

A Honvéd Művészegyüttes 1956-os kínai turnéjának rekonstruálására és elemzésére vállalkozik Böröcz József „*Modernet, magyart, európaiat*”: *A Honvéd Művészegyüttes országrepresentációs repertoárja az 1956 őszi kínai vendégszerelésen* című tanulmánya. Mivel a fellépésekről nem készültek felvételek, ezért néhány fennmaradt dokumentum segítségével igyekszik bemutatni az előadások reprezentációs logikáját és a mögöttük rejlő ideológiai szándékokat.

Iványi Márton tanulmányának (*Deconstructing Netizenry: The Transnational Mission Civilisatrice Conveyed by Digital Media*) központi témája a virtuális civil (civilizáló?) aktivizmus, illetve elsősorban annak ideológiai háttere. A szerző elemzi a fogalom tágabb történelmi és társadalompolitikai kontextusát, majd áttekintést ad többek között az arab tavasz és a digitális írástudó elit jelenségekről. A tanulmány szándéka szerint feltárja mindezek történelmi meghatározóit, amelyek vélhetően politikai-gazdasági és nagyhatalmi stratégiák mentén épülnek fel.

Komár Zita *The Art of Teaching: Education is Action* című írása a huszonegyedik századi oktatás legújabb lehetőségeit veszi számba. A szerző szerint az

oktatási módszerek nemcsak átalakuláson mennek keresztül, de többféle, összetett kihívás elé is néznek. Fontos szempont a kreativitás előtérbe helyezése, a hallgatók igényeinek és elvárásainak figyelembevétele. A tanulmány gyakorlati példákon keresztül mutatja be a legújabb oktatási lehetőségeket.

Az általános beszéd szélsőséges, vagy a szélsőséges beszéd az általános? című esszéjében Rákóczy Zsuzsanna kommentek elemzésével keresi a választ a cím-ben feltett kérdésre. Kutatásának kiindulópontja egy, a pestisracok.hu hírportálon megjelent videó, melyről a publikálás után nem sokkal kiderült, hogy álhír (nem ott és nem azt ábrázolja, amit a cikk állít). Az eredeti és a helyreigazító tartalom összefüggéseiből megállapítja, hogyan változott vagy nem változott a kommentelők álláspontja. A tanulmány elején összefoglalja a magyarországi idegengyűlölettel kapcsolatos legfrissebb adatokat is.

Bognár Csaba tanulmánya (*Kommunikációs változások a jogi szolgáltatások terén az információs társadalomban*) azt vizsgálja, hogy az információs társadalom milyen új kihívásokat támaszt az ügyvédi hivatással szemben. Alaptétele, hogy az internet, a közösségi média használatával nemcsak az emberi kapcsolatok, a gazdasági élet, de a jogi szolgáltatási piac hivatalos kapcsolattartási formái is átalakultak. Ahogy például a szerzői jog esetében, a digitális kor olyan helyzeteket teremt az ügyvédi szakma számára is, amelyek nem mindig felelnek meg a törvényi környezet elvárásainak.

A globális gazdasági válság kezelésének kommunikációs stratégiáival foglalkozik Jele Ágnes esszéje. A válság rendszerszintű változást eredményezett a világ vezető bankjainál, ennek egyik jele a jegybankoknál az előrettekintő iránymutatás (forward guidance) megjelenése volt, ami egy kommunikatív természetű monetáris politikai eszköz. Lényege, hogy a jegybankok arra tesznek kísérletet, hogy a döntéshozók jövővel kapcsolatos várakozásait a jelenben úgy befolyásolják, hogy azok a kívánt jövőbeli kimenetelhez vezessenek. A szerző egy esettanulmányon keresztül vizsgálja, hogy az Európai Központi Bank történetének eddigi legjelentősebb beszédében Mario Draghi hogyan próbálta meg befolyásolni a gazdasági szereplőket.

Egy tudományosan nem eléggé megalapozott, mégis magát makacsul tartó állítás tudományos sikerét, illetve a tézist cáfoló tudományos eredményeket vázolja fel Nagy Júlia *Re-generáció, avagy nemcsak a húszéveseké az e-learning* című írása. Az állítást Marc Prensky fogalmazta meg 2001-ben, miszerint az *online*, hipertextuális mediakörnyezetben szocializálódó ifjúság másféle oktatást igényel, mint korábban a szüleik generációja. Prensky digitális bennszülött–digitális bevándorló dichotómiája szerint a különbségek nem tüntethetők el, és a két csoport között a legfontosabb választóvonal az életkor. Nagy Júlia tanulmánya feltérképezi, hogy a közelmúltban milyen kutatások jelentek meg a témában. Konklúziójában egy új hipotézist fogalmaz meg, mely újabb kritikai vizsgálat kiindulópontja lehet. E szerint az immár klasszikussá vált Prensky-dichotómiát sokan idézik, a kevésbé életkorközpontú megközelítést viszont inkább támogatják az empirikus bizonyítékok.

Hanga András *Az identitás kulturális szimbólumai* című tanulmányában a kritikai kultúrakutatás fontos elméleteit tekinti át, ezek után különböző szubkultúrákat elemez, majd kitér a kortárs értelmezésekre is. Felvázolja a posztmodern társadalom azon jellemzőit, melyek kulcsfontosságúak a kultúrakutatás számára: az új fogyasztási mintákat, az élménytársadalom fogalmát, az önmegvalósítás társadalmi jelentőségét. Kitér a média befogadáselméleteire, majd ismerteti a frankfurti iskolához köthető tömegkultúra–magaskultúra ellentétet (utána pedig Herbert J. Gans és Richard Schusterman erre vonatkozó kritikáját). A populáris kultúra tematizálásáról tér át a szubkultúrák jellemzésére. A kortárs jelenségekről, azaz a szubkultúrákat felváltó színterekről az utolsó fejezetben esik szó, ezután „összefoglaló helyett” a popénekesnő Madonnával kapcsolatos esettanulmányok összefoglalója következik.

A fotóantropológia egyik alapvetését bizonyítja be saját kutatási élményein keresztül Tóth Judit Gabriella *Egy szerelem története. Avagy miként válhat a fotóantropológia a kutatási módszertan részévé a személyes emlékezet vizsgálatában* című tanulmánya. Az alapvetés szerint a fotó önmagában nem elég egy adott probléma vizsgálatához, az etnológiai ismeretanyag feltárásához minden esetben szükséges egy interjú a fotó tulajdonosával (vagy szereplőjével).

A nők videojáték-beli reprezentációját vizsgálja Péter-Szabó Richárd írása. Egy nagyon releváns kutatás rajzolódik ki, ugyanis mint a szerző írja, a szórakoztatóiparon belül a videojáték-ipar a filmipar mögött a második helyen áll, megelőzve a zeneipart. Tehát hatalmas tömeget érint, ezért valós jelentősége és hatása lehet annak, ahogy a nőket megjeleníti. A tanulmány a következő kérdésekre keresi a választ: milyen vizuális megjelenítéssel reprezentálják a női karaktereket a videojátékokban, milyen viselkedési aspektusokkal ruházzák fel ezeket a karaktereket, illetve milyen számban fordulnak elő női karakterek a játékokban?

A harmadik kultúrás gyerekek című tanulmányban Nagy Györgyi azoknak a gyerekeknek, fiataloknak az interkulturális helyzetét elemzi, akik tartósan külföldi iskolában tanulnak, szüleik révén kulturálisan sokszínű környezetben nőnek fel. A szerző szerint megfigyelhetőek az úgynevezett harmadik kultúrás személyiségjegyek, azaz világnézeti, gyakorlati készségek terén tapasztalható különbségek, különösen olyan gyerekekhez képest, akik homogénebb környezetben nőnek fel.

(Hanga András szerkesztő: *Kommunikációs terek 2017. Budapest–Sepsiszentgyörgy: DOSZ-T3 Kiadó, 2017*)

Nagy Zsófia

PhD-hallgató

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Film-, média- és kultúraelméleti doktori program